

dr hab. Paweł Ostaszewski

Edukacja prawna w sądach – stan obecny

Wyniki badania ankietowego prezesów
sądów powszechnych

IWS
INSTYTUT WYMIARU
SPRAWIEDLIWOŚCI

Ministerstwo
Sprawiedliwości

Spis treści

Słowo wstępne	5
Najważniejsze wnioski	7
1. Wprowadzenie	9
2. Koordynatorzy ds. edukacji prawnej	14
3. Formy edukacji prawnej realizowanej w sądach	20
3.1. Zwiedzanie sądu	23
3.2. Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych	24
3.3. Symulacje rozpraw	25
3.4. Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem	26
3.5. Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp.	27
3.6. Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej)	29
3.7. Symulacje mediacji	30
3.8. Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.)	31
4. Formy edukacji prawnej preferowane przez prezesów sądów	33
5. Najlepsze praktyki	35
6. Możliwości wsparcia przez Ministerstwo Sprawiedliwości	37
7. Komentarze praktyków	40
7.1. Sędzia Anna Maria Wesołowska	40
7.2. Sąd Rejonowy w Szamotułach – SSR Łukasz Słomczyński, SSR Kajetan Kosterkiewicz	42
Podsumowanie	45
Bibliografia	47

Słowo wstępne

Zuzanna Rudzińska-Bluszcz

Podsekretarz Stanu
w Ministerstwie Sprawiedliwości

Czy edukacja prawna jest obowiązkiem sądu? Na pewno nie jest to obowiązek wynikający z przepisów prawa. Nie jest to też z pewnością najważniejsza funkcja sądu. A jednak aż 89% sądów powszechnych w Polsce prowadzi edukację prawną. Dane dotyczące edukacji w sądach nie były do tej pory zbierane, tym bardziej sądy nie były w żaden sposób oceniane przez ten pryzmat. Jedynym wytłumaczeniem tej aktywności wydaje się być wewnętrzna potrzeba sędziów i innych pracowników sądów do dzielenia się swoją wiedzą i doświadczeniem. Ponieważ to w sądzie najłatwiej przekonać się, jak doniosłe skutki może mieć brak wiedzy prawnej i jak fundamentalną rolę dla każdego obywatela i obywatelki odgrywa możliwość uzyskania bezstronnego rozstrzygnięcia sporu, czy to z innym obywatelem, czy z samym państwem.

Ta statystyka dowodzi, że prowadzenie działań edukacyjnych na zasadzie społecznego zaangażowania stało się dla wielu sędziów elementem etosu zawodowego, a dla sądów – wyrazem społecznej odpowiedzialności.

Wydaje się, że władza sądownicza to wciąż najmniej znany społeczeństwu element trójpodziału władz. Prace Parlamentu, Rady Ministrów czy Prezydenta RP są szeroko komentowane w mediach. Nie bez znaczenia jest też fakt, że władze ustawodawczą i wykonawczą wybieramy w wyborach powszechnych (choćby pośrednio, jak w przypadku Rady Ministrów). Natomiast gdy obywatel lub obywatelka styka się z wymiarem sprawiedliwości, nieuchronnie kojarzy się to z kłopotami, a sama rola sądu w opinii publicznej często sprowadzana jest do wymierzania kary.

Tymczasem nie możemy zapominać, że ustrojowo sądy są przede wszystkim gwarantem ochrony praw człowieka i obywatela. Choć w Polsce powołano szereg instytucji chroniących interes obywatela w różnych sferach jego życia, ostateczne rozstrzygnięcie w konkretnej sprawie może wydać jedynie sąd. Nadal mamy do wykonania pracę, aby ta wiedza była powszechna, także po to, aby każda próba ograniczenia niezależności sądów i niezawisłości sędziów spotykała się z silnym oporem społecznym. Edukacja prawna jest tym bardziej potrzebna, gdy pojawiają się lokalne i globalne tendencje do ograniczania praw obywatelskich. Budowanie odporności społecznej i zaufania do instytucji państwa to najlepsze, co możemy zrobić dla trwałości demokracji w niepewnych czasach.

Chciałabym pogratulować i podziękować sądom, które zapewniają swojej lokalnej społeczności dostęp do edukacji prawnej. Dziękuję osobom zaangażowanym w edukację w sądach: nie tylko czynnym sędziom, ale także sędziom w stanie spoczynku, asesorum sądowym, referendarzom sądowym, asystentom sędziów, kuratorom, urzędnikom i innym pracownikom sądów. Już teraz docieracie Państwo ze swoimi działaniami do dziesiątek tysięcy obywateli i obywaterek. Wierzę, że niniejsze opracowanie, które jest zapisem obecnego stanu edukacji prowadzonej przez sądy, stanowi początek dialogu i wsparcia w tym temacie nie tylko między Ministerstwem Sprawiedliwości a sądami, ale także – co nie mniej istotne – pomiędzy samymi sądami.

Najważniejsze wnioski

Raport „Edukacja prawna w sądach – stan obecny. Wyniki badania ankietowego prezesów sądów powszechnych” przedstawia rezultaty ankiety przeprowadzonej w III kwartale 2024 r. przez Ministerstwo Sprawiedliwości wśród prezesów polskich sądów powszechnych na temat inicjatyw edukacji prawnej organizowanych w kierowanych przez nich jednostkach. Zawiera analizę częstości podejmowania tych inicjatyw, ich form i adresatów oraz ocenę ich skuteczności i możliwości ich ewentualnej poprawy i rozwoju, a także występujących ograniczeń i przyczyn niepodjęcia takiej aktywności.

Sądy mogą pełnić kluczową rolę we wspieraniu świadomości prawnej społeczeństwa, dobrze komunikować swoją rolę, pełnione zadania i osiągnięcia, a przez to pozytywnie wpływać na poziom zaufania wobec nich, a nawet efektywność swojej pracy. Dobra jakościowo, szeroko podejmowana, skoordynowana i dofinansowana edukacja prawna realizowana w sądach może przyczynić się do rozwoju pozytywnych postaw obywatelskich oraz lepszego wykorzystania zasobów i środków dostępnych w wymiarze sprawiedliwości i poza tym systemem. Nie każdy spór między jednostkami, przedsiębiorstwami czy organami państwa musi trafić do sądu. Edukacja prawna może przyczynić się do tego, by trafiały do niego tylko te sprawy, które właśnie tam znajdą swoje najlepsze, najszybsze i najefektywniejsze rozwiązanie, i by osoby stawiające się tam w bardzo różnych rolach były do tego przygotowane.

Okolo 90% sądów podejmuje działania z zakresu edukacji prawnej, skierowane głównie do uczniów szkół ponadpodstawowych, szkół podstawowych, a w dalszej kolejności do przedszkoli i studentów (uwagę zwraca niewielka liczba aktywności skierowana do dorosłych innych niż studenci). Najbardziej aktywne w tym zakresie były sądy okręgowe i rejonowe. Sądy apelacyjne uczestniczyły w tych inicjatywach zdecydowanie rzadziej. Oszacowana na podstawie badania łączna liczba uczestników inicjatyw edukacji prawnej we wszystkich sądach powszechnych od stycznia 2023 r. do września 2024 r. to ponad 106 tys. osób, co daje liczbę ok. 63 tys. odbiorców edukacji prowadzonej przez sądy rocznie. Przeciętnie jeden sąd skierował w badanym okresie swoje działania edukacyjne wobec 323 osób, ale występowa-

ły w tym zakresie duże różnice między poszczególnymi sądami. Szczególnie wyróżniają się 23 sądy, gdzie w inicjatywach edukacyjnych wzięło udział 1000 osób i więcej. Były to: Sąd Rejonowy w Szamotułach, Sąd Okręgowy w Łodzi, Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu, Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku, Sąd Rejonowy w Rybniku, Sąd Okręgowy w Zamościu, Sąd Okręgowy w Radomiu, Sąd Okręgowy w Gdańsku, Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku, Sąd Okręgowy w Poznaniu, Sąd Rejonowy w Białymstoku, Sąd Rejonowy w Koszalinie, Sąd Rejonowy w Raciborzu, Sąd Okręgowy w Krośnie, Sąd Rejonowy w Gryficach, Sąd Rejonowy w Radomiu, Sąd Rejonowy w Koninie, Sąd Okręgowy w Łomży, Sąd Rejonowy w Jaworze, Sąd Okręgowy w Warszawie, Sąd Okręgowy we Wrocławiu, Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi, Sąd Rejonowy w Nowym Sączu.

Podejmowane przez sądy działania z zakresu edukacji prawnej obejmowały głównie: zwiędzanie sądu (71%) i udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych (70%), a w dalszej kolejności: udział w symulacjach rozpraw (44%), zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem (41%) i wizyty przedstawicieli sądu w innych jednostkach, np. szkołach (37%). Rzadsze były zaś takie formy, jak udział w dniach otwartych sądów czy symulacjach mediacji.

Sądy, które nie angażują się w edukację prawną, jako główne bariery wymieniały ograniczone zasoby, brak personelu, niewystarczające zaplecze lokalowe, nadmierne obciążenie innymi obowiązkami i zadaniami, a także niewielkie zainteresowanie ze strony potencjalnych uczestników. Kilka sądów wskazało, że nie są zainteresowane prowadzeniem działań edukacyjnych.

Jedynie 19% sądów powołało w swoich strukturach koordynatorów ds. edukacji prawnej, w większości wywodzących się z grona sędziów, którzy nierzadko pełnią też dodatkowe obowiązki. Zdecydowanie częściej koordynatorów posiadały sądy okręgowe, te zatrudniające większą liczbę sędziów, asesorów i referendarzy oraz te zlokalizowane w dużych miejscowościach.

Za najlepsze sposoby edukacji prawnej badani prezesi sądów wskazali udział zorganizowanych grup w rozprawie jako publiczność, udział w symulacjach rozpraw i prowadzone zajęcia na tematy prawne.

Przekazane w badaniu zalecenia i sugestie dotyczące możliwości wsparcia przez Ministerstwo Sprawiedliwości działań edukacyjnych sądów obejmowały przygotowanie wystandaryzowanych informatorów, materiałów edukacyjnych, scenariuszy lekcji i symulacji rozpraw, organizację ogólnopolskich wydarzeń edukacyjnych, w które mogłyby się włączać sądy, a także koordynację kampanii informacyjnych o tej formie edukacji. Druga najczęściej wskazywana grupa rekomendacji dotyczyła stworzenia instytucjonalnych ram dla tej działalności, m.in. przez stworzenie i dofinansowanie etatów dla koordynatorów ds. edukacji prawnej w sądach oraz wyodrębnienie budżetów sądów na tę działalność (jak choćby na nagrody w konkursach). Istotne na poziomie centralnym wydaje się także promowanie wymiany informacji w tym zakresie między poszczególnymi instytucjami wymiaru sprawiedliwości oraz instytucjami edukacyjnymi oraz włączanie edukacji prawnej do szkolnych programów nauczania.

1. Wprowadzenie

Edukacja prawna polega na realizacji różnego rodzaju oddziaływań edukacyjnych skierowanych zarówno do dzieci, jak i młodzieży, osób dorosłych oraz starszych zorientowanych na podniesienie poziomu wiedzy i świadomości prawnej¹. Głównym obszarem jej realizacji powinna być szkoła powszechna, jako miejsce przekazywania podstawowej wiedzy o funkcjonowaniu jednostki w państwie i społeczeństwie oraz kształtowania postaw obywatelskich² i profilaktyki zachowań niepożądanych³. Świadomość prawna to zarówno wiedza o podstawowych regulacjach prawnych⁴, instytucjach i organach wymiaru sprawiedliwości, jak i społeczny wizerunek tych instytucji⁵ oraz poziom zaufania do nich⁶. Taka wiedza i świadomość muszą być jednak cały czas aktualizowane i dostosowywane do konkretnego stadium rozwoju jednostki i państwa. Szczególnie istotne wydaje się więc przekazywanie wiedzy także w warunkach pozaszkolnych⁷, w tym bezpośrednio w instytucjach wymiaru sprawiedliwości. Problematyka edukacji prawnej w Polsce była przedmiotem pogłębionych badań⁸, jednak jej realizacja w sądach powszechnych nie została dotychczas objęta należyłą uwagą.

¹ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Czym jest edukacja prawna?*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/edukacja-prawna2> (dostęp: 14 stycznia 2025 r.).

² A. Dudak, *Istota i znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu społeczeństwa otwartego*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2, s. 65–73; D. Dziewulak, *Edukacja prawna w szkolnictwie podstawowym i średnim w Polsce, wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Serbii i Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 4(68), s. 220–241.

³ I. Lewandowska-Pierzynka, *Edukacja prawna jako działanie profilaktyczne*, „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2023, nr 8(24), s. 119–130.

⁴ K. Jadach, *Pedagogika prawa w polskiej szkole*, „Studia Edukacyjne” 2015, nr 34, s. 19–44.

⁵ S. Malinowska, *Wybrane aspekty kreowania świadomości prawnej w społeczeństwie informacyjnym*, „Problemy Profesjologii” 2016, nr 2, s. 97–108.

⁶ T. Nieborak, *Czy edukacja prawna jest nadal potrzebna? Refleksje na 100-lecie „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2021, nr 2, s. 267–278.

⁷ J. Kowalczyk, *Pozaszkolna edukacja prawna dorosłych a komunikacja między urzędem a obywatelem*, „Studia Edukacyjne” 2020, nr 59, s. 75–90.

⁸ D. Woźniakowska-Fajst, M. Stec, J. Śliwa, *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, https://www.inpris.pl/fileadmin/user_upload/documents/Obywatel_i_Prawo/Raport_Edukacja_prawna_obywateli.pdf (dostęp: 14 stycznia 2025 r.).

Niniejszy raport stanowi omówienie wyników badania ankietowego skierowanego do wszystkich prezesów sądów powszechnych, przeprowadzonego w sierpniu i wrześniu 2024 r. Kwestionariusz ankiety został opracowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości i był wypełniany w formie ankiety internetowej przy wykorzystaniu oprogramowania LimeSurvey. Ministerstwo Sprawiedliwości otrzymało 377 kompletnych ankiet, w tym 11 z sądów apelacyjnych, 47 z sądów okręgowych i 319 z sądów rejonowych. Udało się więc uzyskać odpowiedzi od wszystkich prezesów sądów powszechnych w Polsce.

Ogółem w prawie 90% sądów podejmowane są inicjatywy z zakresu edukacji prawnej skierowane do innych osób niż interesanci (por. tabela 1).

Tabela 1. Czy w sądzie są podejmowane inicjatywy w ramach edukacji prawnej, które są skierowane do osób innych niż interesanci, np. do uczniów lub grup zorganizowanych?

Podjęcie inicjatyw w ramach edukacji prawnej	N	%
Tak	335	88,9
Nie	42	11,1
Ogółem	377	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Częstość podejmowania edukacji prawnej jest istotnie różnicowana przez rodzaj sądu. Najczęściej takie inicjatywy podejmuje się w sądach apelacyjnych (w większości z nich; w 7 z 11 nie są podejmowane), a najczęściej w okręgowych (por. tabela 2).

Tabela 2. Podjęcie inicjatyw w ramach edukacji prawnej a rodzaj sądu

Rodzaj sądu		Czy w sądzie są podejmowane inicjatywy w ramach edukacji prawnej, które są skierowane do osób innych niż interesanci, np. do uczniów lub grup zorganizowanych?		Ogółem
		tak	nie	
1. Apelacyjny	N	4	7	11
	%	36,4	63,6	100,0
2. Okręgowy	N	43	4	47
	%	91,5	8,5	100,0
3. Rejonowy	N	288	31	319
	%	90,3	9,7	100,0
Ogółem	N	335	42	377
	%	88,9	11,1	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Z kolei dwie inne wykorzystane metody grupowania sądów – wg wielkości miejscowości będącej siedzibą sądu (kategorie: 1 – poniżej 35 tys. mieszk.; 2 – od 35 do 100 tys. mieszk.; 3 – pow. 100 tys. mieszk.) i sumarycznej liczby orzeczników (sędziów, asesorów i referendarzy) w sądzie (kategorie: 1 – do 19 orzeczników, 2 – od 20 do 49 orzeczników; 3 – 50 orzeczników i więcej) – nie różnicowały istotnie poszczególnych sądów rejonowych oraz okręgowych pod kątem częstości podejmowania inicjatyw edukacji prawnej, dlatego zrezygnowano z ich prezentacji.

Prezesi 42 sądów, którzy podali, że nie jest u nich podejmowana edukacja prawna, zostali zapytani o powody takiej sytuacji. Wskazywali oni głównie (38% odpowiedzi – zob. tabela 3) na brak możliwości realizacji takich inicjatyw, co z kolei miało być związane ze zbyt dużym zaangażowaniem w inne obowiązki, brakiem odpowiedniej osoby gotowej do podjęcia się roli koordynatora ds. edukacji prawnej w sądzie oraz brakiem odpowiednich warunków lokalowych (zob. tabela 4). W niespełna 1/4 sądów niepodejmujących edukacji prawnej powodem tego był brak zainteresowania takimi inicjatywami ze strony samego sądu, a w ok. 1/5 – brak zainteresowania ze strony potencjalnych uczestników. W siedmiu przypadkach wskazywano na inne powody, w tym głównie na brak czasu na taką aktywność sędziów i pozostałych pracowników sądów oraz trudne warunki lokalowe.

Tabela 3. Powody niepodejmowania edukacji prawnej

Powód niepodejmowania edukacji prawnej	N	%
Brak możliwości podejmowania inicjatyw w zakresie edukacji prawnej ze strony sądu	16	38,1
Brak zainteresowania sądu prowadzeniem inicjatyw w zakresie edukacji prawnej	10	23,8
Brak zainteresowania obywateli, instytucji, szkół uczestnictwem w inicjatywach organizowanych w sądzie	9	21,4
Inne (brak czasu orzeczników, trudne warunki lokalowe, krótki okres funkcjonowania sądu)	7	16,7
Ogółem	42	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 4. Przyczyny braku możliwości podejmowania inicjatyw w zakresie edukacji prawnej ze strony sądu*

Przyczyna braku możliwości	N	%
Za duże obciążenie innymi obowiązkami	14	87,5
Brak odpowiedniej osoby gotowej do podjęcia roli koordynatora ds. edukacji prawnej w sądzie	9	56,3
Brak możliwości lokalowych	5	31,3
Ogółem	16	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Ankietowani prezesi sądów wskazali, że dotychczasowe zainteresowanie obywateli i instytucji edukacyjnych edukacją prawną w sądzie nie jest, ogólnie rzecz biorąc, szczególnie wysokie. W 60% sądów pozostaje ono adekwatne do możliwości prowadzenia takiej edukacji przez sąd, w 12% – nawet mniejsze od możliwości sądu, a jedynie w 21% – większe od możliwości sądu (zob. tabela 5). Odpowiedź „brak lub znikome zainteresowanie inicjatywami związanymi z edukacją prawną” była nieznacznie częściej udzielana przez prezesów sądów o większej liczbie orzeczników i tych, których siedziby znajdują się w mniejszych miejscowościach.

Tabela 5. Jakie jest zainteresowanie obywateli, instytucji – szkół i innych – edukacją prawną w sądzie?

Wielkość zainteresowania	N	%
Zainteresowanie większe niż możliwości sądu	71	21,2
Zainteresowanie adekwatne do możliwości sądu	197	58,8
Zainteresowanie mniejsze niż możliwości sądu	39	11,6
Brak lub znikome zainteresowanie inicjatywami związanymi z edukacją prawną	28	8,4
Ogółem	335	100,0
Brak danych	42	11,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Ostatnie pytanie we wstępnej części ankiety dotyczyło tego, czy na stronie internetowej sądu znajduje się odrębna zakładka z informacjami o podejmowanej przez sąd edukacji prawnej i możliwości udziału w takich działaniach. Zakładki takie, dostarczające aktualnych informacji, są dostępne na jedynie 1/3 wszystkich stron internetowych sądów powszechnych. Na stronach internetowych pozostałych sądów takich informacji brakuje lub są one nieaktualne (zob. tabela 6).

Tabela 6. Czy na stronie internetowej sądu znajduje się zakładka, która zawiera informacje o edukacji prawnej?

Zakładka na stronie internetowej sądu	N	%
Tak	124	32,9
Tak, ale informacje dotyczące edukacji prawnej nie są aktualne	9	2,4
Nie	244	64,7
Ogółem	377	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Obecność informacji dotyczących edukacji prawnej na stronie internetowej sądu jest bardzo wyraźnie związana z rodzajem sądu. W większości sądów okręgowych (83%) takie

informacje są, i to aktualne. Tymczasem w sądach rejonowych okazują się one dostępne jedynie na 25% stron internetowych, a w przypadku sądów apelacyjnych – na około połowie (55% – zob. tabela 7). Bliższe spojrzenie na wielkość poszczególnych sądów rejonowych (mierzoną liczbą orzeczników) i wielkość miejscowości siedziby tych sądów pozwala też zauważyć, że nieznacznie częściej informacje o edukacji prawnej zawierały strony internetowe większych sądów i zlokalizowanych w większych miastach.

Tabela 7. Zamieszczenie na stronie internetowej sądu zakładki, która zawiera informacje o edukacji prawnej, a rodzaj sądu

Rodzaj sądu		Czy na stronie internetowej sądu znajduje się zakładka, która zawiera informacje o edukacji prawnej?			Ogółem
		tak	tak, ale informacje dotyczące edukacji prawnej nie są aktualne	nie	
1. Apelacyjny	N	6	0	5	11
	%	54,5	0,0	45,5	100,0
2. Okręgowy	N	39	5	3	47
	%	83,0	10,6	6,4	100,0
3. Rejonowy	N	79	4	236	319
	%	24,8	1,3	74,0	100,0
Ogółem	N	124	9	244	377
	%	32,9	2,4	64,7	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

2. Koordynatorzy ds. edukacji prawnej

Jedynie w 19% wszystkich sądów powszechnych są powołane konkretne osoby pełniące funkcję koordynatorów do spraw edukacji prawnej w sądzie (zob. tabela 8), pozostałe zaś takich koordynatorów nie mają. Jeżeli w sądzie jest powołany koordynator ds. edukacji prawnej, to jest to najczęściej tylko jedna osoba. W sześciu sądach (z 73 sądów) były to dwie osoby, a w jednym – cztery (zob. tabela 9). Tylko w jedenastu z 73 sądów, w którym są wyznaczeni koordynatorzy ds. edukacji prawnej, zostali oni powołani zarządzeniem prezesa sądu (zob. tabela 10).

Tabela 8. Czy w sądzie są wyznaczone osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej (koordynatorzy ds. edukacji prawnej)?

Koordynatorzy	N	%
Tak	73	19,4
Nie	304	80,6
Ogółem	377	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 9. Ile osób jest wyznaczonych jako koordynator ds. edukacji prawnej?

Liczba osób	N	%
1	66	90,4
2	6	8,2
4	1	1,4
Ogółem	73	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 10. Czy w sądzie zostało wydane zarządzenie o powołaniu koordynatora ds. edukacji prawnej?

Zarządzenie o powołaniu koordynatora	<i>N</i>	%
Tak	11	15,1
Nie	62	84,9
Ogółem	73	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Odrębne spojrzenie na odpowiedzi prezesów trzech rodzajów sądów powszechnych pokazuje, że koordynatorzy ds. edukacji prawnej są powołani w około połowie sądów okręgowych i jedynie w odpowiednio 18% i 14% sądów apelacyjnych i rejonowych (zob. tabela 11).

O ile sądy okręgowe różnej wielkości i zlokalizowane w różnych co do liczby ludności miejscowościach nie różnią się pod kątem częstości obecności w nich koordynatorów ds. edukacji prawnej, to już w przypadku sądów rejonowych takie różnice są obserwowalne. Sądy te zlokalizowane w większych miejscowościach (pow. 100 tys. mieszkańców) miały dwa razy częściej takich koordynatorów niż sądy w najmniejszych miastach (poniżej 35 tys. mieszkańców – zob. tabela 12). Podobnie w przypadku wielkości sądu rejonowego mierzona łączną liczbą zatrudnionych w nim orzeczników – koordynatorzy byli obecni w jedynie 10% sądów zatrudniających do 19 orzeczników i w 27% tych zatrudniających pow. 50 takich osób (zob. tabela 13).

Tabela 11. Wyznaczenie osób, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej, a rodzaj sądu

Rodzaj sądu		Czy w sądzie są wyznaczone osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej (koordynatorzy ds. edukacji prawnej)?		Ogółem
		tak	nie	
1. Apelacyjny	<i>N</i>	2	9	11
	%	18,2	81,8	100,0
2. Okręgowy	<i>N</i>	25	22	47
	%	53,2	46,8	100,0
3. Rejonowy	<i>N</i>	46	273	319
	%	14,4	85,6	100,0
Ogółem	<i>N</i>	73	304	377
	%	19,4	80,6	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 12. Osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej, a wielkość miejscowości sądu rejonowego (tabela krzyżowa)

Wielkość miejscowości		Czy w sądzie są wyznaczone osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej (koordynatorzy ds. edukacji prawnej)?		Ogółem
		tak	nie	
Poniżej 35 tys. mieszk.	N	21	177	198
	%	10,6	89,4	100,0
Od 35 do 100 tys. mieszk.	N	13	54	67
	%	19,4	80,6	100,0
Pow. 100 tys. mieszk.	N	12	42	54
	%	22,2	77,8	100,0
Ogółem	N	46	273	319
	%	14,4	85,6	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 13. Osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej, a wielkość sądu rejonowego (tabela krzyżowa)

Liczba orzeczników		Czy w sądzie są wyznaczone osoby, które koordynują działania z zakresu edukacji prawnej (koordynatorzy ds. edukacji prawnej)?		Ogółem
		tak	nie	
Do 19 orzeczników	N	15	139	154
	%	9,7	90,3	100,0
Od 20 do 49 orzeczników	N	16	93	109
	%	14,7	85,3	100,0
50 orzeczników i więcej	N	15	41	56
	%	26,8	73,2	100,0
Ogółem	N	46	273	319
	%	14,4	85,6	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Wyznaczeni koordynatorzy byli najczęściej czynnymi zawodowo sędziami (71% – zob. tabela 14) i dużo rzadziej urzędnikami sądowymi (21%). W pojedynczych przypadkach rolę tę pełnili sędziowie w stanie spoczynku, referendarze sądowi, asystenci sędziego oraz kurator. Większość z wyznaczonych koordynatorów ds. edukacji prawnej pełniła też jeszcze inne funkcje w sądzie (71% – zob. tabela 15). Funkcje te związane są z podstawowymi, wymienionymi wyżej grupami zawodowymi, z których pochodzą koordynatorzy. Spośród nich koordynatorzy najczęściej pełnią funkcje kierownicze: jako sędziowie – przewodniczącego wydziału, prezesa sądu, wiceprezesa sądu bądź zastępcy przewodniczącego wydziału, a także

koordynatora ds. mediacji lub ds. współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych; a jako urzędnik – kierownika sekretariatu (zob. tabela 16).

Tabela 14. Jaką grupę zawodową reprezentuje koordynator ds. edukacji prawnej?

Grupa zawodowa	N	%
Sędzia	58	70,7
Sędzia w stanie spoczynku	2	2,4
Referendarz sądowy	2	2,4
Kurator	1	1,2
Asystent sędziego	2	2,4
Urzędnik	17	20,7
Ogółem	82	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 15. Czy koordynator ds. edukacji prawnej pełni inne dodatkowe funkcje w sądzie (przykładowo: przewodniczący wydziału / kierownik sekretariatu wydziału, koordynator ds. mediacji)?

Pełnienie innej funkcji	N	%
Nie pełni innych funkcji	24	29,3
Tak, pełni inne funkcje	58	70,7
Ogółem	82	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 16. Jakie inne funkcje pełnią koordynatorzy ds. edukacji prawnej?*

Inna funkcja koordynatora		N	%
Sędzia	przewodniczący wydziału	16	27,6
	prezes sądu	8	13,8
	koordynator ds. mediacji	7	12,1
	wiceprezes sądu	6	10,3
	zastępca przewodniczącego wydziału	6	10,3
	koordynator ds. współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych	5	8,6
	wizytator	4	6,9
	rzecznik prasowy	3	5,2
	koordynator ds. informatyzacji sądownictwa powszechnego	1	1,7
	wizytator zakładów dla nieletnich i zakładów leczniczych osób z zaburzeniami psychicznymi	2	3,4
	sędzia sądu dyscyplinarnego	2	3,4
	kierownik stażu asystenckiego	2	3,4
	kierownik sekcji	1	1,7

cd. tabeli 16

Inna funkcja koordynatora		N	%
Urzędnik / inny pracownik	kierownik sekretariatu wydziału/oddziału/biura/sekcji/zespołu	7	12,1
	zastępca kierownika sekretariatu wydziału/oddziału/biura/sekcji/zespołu	3	5,2
	inny	4	6,9
Referendarz sądowy	przewodniczący wydziału	2	3,4
Kurator	kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej	1	1,7
Ogółem		58	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – możliwe pełnienie więcej niż jednej funkcji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Co ciekawe, badani prezesi sądów byli bardzo podzieleni w kwestii, czy koordynator ds. edukacji prawnej powinien zajmować jakieś konkretne stanowisko w sądzie – połowa twierdziła, że to, jakie stanowisko zajmuje, ma znaczenie, a druga połowa, że nie ma (zob. tabela 17). Doprecyzowanie tej kwestii można było uzyskać dzięki odpowiedziom na pytanie o grupę zawodową pracowników sądu, z której – zdaniem prezesów – powinien rekrutować się koordynator ds. edukacji prawnej. Chociaż najczęstszą odpowiedzią było stanowisko sędziego (42% – zob. tabela 18), to zwraca uwagę dużo częstsze, w porównaniu do rzeczywistości zajmowanych przez koordynatorów ds. edukacji prawnej stanowisk, wskazywanie na pozostałe grupy, w tym sędziów w stanie spoczynku (18%), asesorów i asystentów sędziów (po 13%) oraz referendarzy (11%) i kuratorów (10%). Dużo rzadziej z kolei, w porównaniu do rzeczywistości zajmowanych stanowisk, wymieniali oni urzędników sądowych (5% vs. 21%).

Tabela 17. Czy Pani/Pana zdaniem ma znaczenie, jakie stanowisko w sądzie zajmuje osoba, która pełni funkcję koordynatora ds. edukacji prawnej?

Czy ma znaczenie, jakie stanowisko w sądzie zajmuje osoba, która pełni funkcję koordynatora ds. edukacji prawnej?	N	%
Tak	192	50,9
Nie	185	49,1
Ogółem	377	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 18. Kto powinien, Pani/Pana zdaniem, pełnić w sądzie funkcję koordynatora ds. edukacji prawnej?

Kto powinien pełnić funkcję koordynatora?	N	%
Sędzia	157	41,6
Sędzia w stanie spoczynku	68	18,0
Asesor sądowy	50	13,3

cd. tabeli 18

Kto powinien pełnić funkcję koordynatora?	N	%
Asystent sędziego	50	13,3
Referendarz sądowy	41	10,9
Kurator	39	10,3
Urzędnik	19	5,0
Inny pracownik (obsługa sądu)	1	0,3
Prezes sądu	1	0,3
Ogółem	377	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Badani prezesi sądów mieli dodatkowo uzasadnić swoją odpowiedź co do najlepszych kandydatów na koordynatorów ds. edukacji prawnej. Generalnie większość respondentów wskazywała na niezbędną do pełnienia tej funkcji wiedzę prawniczą oraz autorytet i doświadczenie. Te elementy najbardziej kojarzone były ze stanowiskiem sędziego, ale – co ciekawe – również osoby, które wskazywały inne grupy zawodowe, podkreślały te same przymioty, m.in. ukończenie studiów prawniczych, wiedzę, doświadczenie oraz dodatkowo umiejętności komunikacyjne i chęć pracy z młodzieżą. Sędziowie, a także sędziowie w stanie spoczynku, mają też według prezesów dodatkowe możliwości organizacyjne, kontakty z przedstawicielami innych zawodów prawniczych, np. przydatne przy organizacji symulacji rozpraw.

3. Formy edukacji prawnej realizowanej w sądach

Badani prezesi wskazywali, że podejmowana w ich sądzie edukacja prawna przyjmuje najczęściej formę udziału zorganizowanych grup w rozprawach sądowych oraz zwiedzania sądu (po 70% wskazań – zob. tabela 19). Ponadto wyszczególnili udział w symulacjach rozpraw (44%), lekcje w sądzie na tematy związane z prawem (41%) oraz wizyty przedstawiciela sądu (najczęściej sędziego) w placówkach edukacyjnych (37%). Zdecydowanie rzadziej realizowane były inne formy edukacji, w tym np. dni otwarte sądów (9%) czy symulacje mediacji (7%). W pojedynczych przypadkach wymieniano również takie aktywności, jak: Dzień Dziecka, Dzień Kariery, Dzień Mediacji, Dzień Przedsiębiorczości, Dzień Wymiaru Sprawiedliwości, konkursy, gry terenowe, konferencje, praktyki studenckie, przedstawienia, Tydzień Mediacji, Tydzień Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przesłaniem i wywiady w środkach masowego przekazu.

Odnośnie do każdej z głównych form edukacji prawnej zadano też kilka pytań uszczegóławiających – o to, jak często są one podejmowane w ciągu roku, ile osób wzięło w nich udział w latach 2023–2024 oraz jakie główne grupy uczestników brały w nich udział. Odpowiedzi na te pytania zostały przedstawione odrębnie w poniższych podpunktach (3.1.–3.8.).

Tabela 19. Jakie inicjatywy są podejmowane w sądzie w ramach edukacji prawnej od początku 2023 r.?^{*}

Rodzaje inicjatyw	N	%
Zwiedzanie sądu	266	70,6
Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych	265	70,3
Symulacje rozpraw	166	44,0
Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem	155	41,1

cd. tabeli 19

Rodzaje inicjatyw	N	%
Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp.	138	36,6
Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej)	34	9,0
Symulacje mediacji	28	7,4
Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.)	9	2,4
Inne	32	8,5
Ogółem	377	×

* Odsetki nie sumują się do 100 – możliwe podejmowanie więcej niż jednej aktywności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Oczywiście najczęściej poszczególne sądy realizowały różne z tych inicjatyw jednocześnie, np. udział w rozprawach najpewniej zwykle połączony jest ze zwiedzaniem sądów. Nie byłoby więc precyzyjne proste zsumowanie odpowiedzi o częstość podejmowania tych poszczególnych rodzajów inicjatyw i liczby osób biorących w nich udział, a takie szczegółowe dane były zbierane w ankiecie. Żeby ustalić bardziej sumaryczny wskaźnik opisujący, jak powszechna jest to aktywność, spróbowano jednak wykorzystać w tym celu dane o deklarowanej przez prezesów sądów (szacunkowej) liczbie osób, które wzięły udział w tych poszczególnych inicjatywach od początku 2023 r. do września 2024 r. Aby uniknąć dublowania danych, przyjęto jako taki wskaźnik sumę najwyższej liczby uczestników inicjatyw realizowanych na terenie sądu (zwiedzanie sądu, udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych, symulacje rozpraw, zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem, dzień otwarty w sądzie i symulacje mediacji) oraz tych realizowanych poza sądem (wizyty przedstawiciela sądu w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp., i wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach). Ustalona w ten sposób szacunkowa łączna liczba uczestników inicjatyw edukacji prawnej w sądach wynosiła przeciętnie 323 osoby w jednym sądzie, a łączna we wszystkich sądach – 106 416 osób (zob. tabela 20). Pogrupowanie tych oszacowanych liczb uczestników pokazuje jednak wyraźnie, że najczęściej w jednym sądzie w analizowanym okresie (od stycznia 2023 r. do września 2024 r.) tych osób nie było wiele – w 27% sądów ich liczba nie przekroczyła 50, w kolejnych 25% nie przekroczyła 100, a jedynie w 22% sądów wynosiła ponad 300 (zob. tabela 21). Natomiast 1000 uczestników lub więcej odnotowano jedynie w 23 sądach, wymienionych w tabeli 22. Rodzaj sądu, jego wielkość (mierzona liczbą orzeczników) i wielkość miejscowości jego siedziby wyraźnie różnicowały liczbę uczestników edukacji prawnej. Najwięcej było ich w sądach okręgowych, a bardziej szczegółowo – w największych sądach okręgowych i rejonowych oraz tych zlokalizowanych w największych miejscowościach.

Tabela 20. Łączna szacunkowa liczba uczestników wszystkich inicjatyw edukacji prawnej w sądach – statystyki opisowe

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	323,5
Mediana	100
Odchylenie standardowe	743,6
Minimum	10
Maksimum	8 680
Suma	106 416
<i>N</i>	329

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 21. Łączna szacunkowa liczba uczestników wszystkich inicjatyw edukacji prawnej w sądach – w kategoriach

Liczba uczestników	<i>N</i>	%
Do 49 osób	89	27,1
Od 50 do 99 osób	81	24,6
Od 100 do 300 osób	87	26,4
Pow. 300 osób	72	21,9
Ogółem	329	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych”.

Tabela 22. Sądy o najwyższej łącznej szacunkowej liczbie uczestników wszystkich inicjatyw w edukacji prawnej

Nazwa sądu	Łączna liczba uczestników
Sąd Rejonowy w Szamotułach	8680
Sąd Okręgowy w Łodzi	5000
Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu	4000
Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku	3500
Sąd Rejonowy w Rybniku	3000
Sąd Okręgowy w Zamościu	2700
Sąd Okręgowy w Radomiu	2510
Sąd Okręgowy w Gdańsku	2500
Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku	2500
Sąd Okręgowy w Poznaniu	2268
Sąd Rejonowy w Białymstoku	2200
Sąd Rejonowy w Koszalinie	2000
Sąd Rejonowy w Raciborzu	1982

cd. tabeli 22

Nazwa sądu	Łączna liczba uczestników
Sąd Okręgowy w Krośnie	1400
Sąd Rejonowy w Gryficach	1360
Sąd Rejonowy w Radomiu	1285
Sąd Rejonowy w Koninie	1200
Sąd Okręgowy w Łomży	1100
Sąd Rejonowy w Jaworze	1100
Sąd Okręgowy w Warszawie	1000
Sąd Okręgowy we Wrocławiu	1000
Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi	1000
Sąd Rejonowy w Nowym Sączu	1000

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.1. Zwiedzanie sądu

Zorganizowane zwiedzanie sądów najczęściej miało miejsce dwa–trzy razy w roku (38% odpowiedzi – zob. tabela 23). Przeciętnie wzięły w nich udział 222 osoby w ciągu ok. 1,5 roku (zob. tabela 24), a najczęściej byli to uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych (zob. tabela 25).

Tabela 23. Zwiedzanie sądu – częstość

Częstość	N	%
Co najmniej raz w miesiącu	36	13,5
Co najmniej raz na kwartał	64	24,1
Dwa–trzy razy w roku	100	37,6
Raz w roku	53	19,9
Rzadziej niż raz w roku	13	4,9
Ogółem	266	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych”.

Tabela 24. Zwiedzanie sądu – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	222,7
Mediana	100
Odchylenie standardowe	455,6
Minimum	1

cd. tabeli 24

Miara statystyczna	Wartość
Maksimum	4 000
Suma	57 686
<i>N</i>	259

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 25. Zwiedzanie sądu – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	<i>N</i>	%
Przedszkolaki	116	43,6
Uczniowie szkół podstawowych	214	80,5
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	201	75,6
Studenci	33	12,4
Seniorzy	11	4,1
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	15	5,6
Ogółem	266	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.2. Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych

Podobnie jak zwiedzanie sądów również udział w rozprawach sądowych dla grup zorganizowanych odbywał się najczęściej dwa–trzy razy w roku (44% – zob. tabela 26). Przeciętnie w jednym sądzie w ciągu 1,5 roku skorzystało z tej formy edukacji 141 osób (zob. tabela 27), a najczęściej udział w tej aktywności brali uczniowie szkół średnich (wskazani przez 91% badanych, którzy wymienili tę inicjatywę – zob. tabela 28).

Tabela 26. Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych – częstość

Częstość	<i>N</i>	%
Co najmniej raz w miesiącu	30	10,7
Co najmniej raz na kwartał	61	21,8
Dwa–trzy razy w roku	124	44,3
Raz w roku	41	14,6
Rzadziej niż raz w roku	24	8,6
Ogółem	280	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 27. Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	141,2
Mediana	60
Odchylenie standardowe	292,1
Minimum	4
Maksimum	3 000
Suma	37 258
<i>N</i>	264

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 28. Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	<i>N</i>	%
Przedszkolaki	8	2,9
Uczniowie szkół podstawowych	128	45,7
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	255	91,1
Studenci	61	21,8
Seniorzy	1	0,4
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	5	1,8
Ogółem	280	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.3. Symulacje rozpraw

Symulacje rozpraw odbywały się w sądach zwykle dwa–trzy razy w roku lub raz w roku (odpowiednio 32% i 30% – zob. tabela 29). Wzięło w nich udział średnio 188 osób w ciągu 1,5 roku (zob. tabela 30). Byli to głównie uczniowie szkół średnich i podstawowych (zob. tabela 31).

Tabela 29. Symulacje rozpraw – częstość

Częstość	<i>N</i>	%
Co najmniej raz w miesiącu	19	10,6
Co najmniej raz na kwartał	26	14,5
Dwa–trzy razy w roku	57	31,8
Raz w roku	53	29,6
Rzadziej niż raz w roku	24	13,4
Ogółem	179	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 30. Symulacje rozpraw – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	188,2
Mediana	50
Odchylenie standardowe	477,9
Minimum	1
Maksimum	4 000
Suma	31 801
<i>N</i>	169

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 31. Symulacje rozpraw – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	<i>N</i>	%
Przedszkolaki	28	15,6
Uczniowie szkół podstawowych	117	65,4
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	135	75,4
Studenci	30	16,8
Seniorzy	4	2,2
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	3	1,7
Ogółem	179	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.4. Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem

Lekcje i warsztaty w sądach związane z prawem, podobnie jak wszystkie omawiane wcześniej inicjatywy, są podejmowane najczęściej dwa–trzy razy w roku (zob. tabela 32). Angażowały przeciętnie 246 osób w okresie od stycznia 2023 r. do września 2024 r. (zob. tabela 33), będących najczęściej uczniami szkół ponadpodstawowych i podstawowych (zob. tabela 34).

Tabela 32. Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem – częstość

Częstość	<i>N</i>	%
Co najmniej raz w miesiącu	29	16,9
Co najmniej raz na kwartał	39	22,7
Dwa–trzy razy w roku	61	35,5
Raz w roku	36	20,9

cd. tabeli 32

Częstość	N	%
Rzadziej niż raz w roku	7	4,1
Ogółem	172	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 33. Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem
– liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	246,5
Mediana	90
Odchylenie standardowe	506,1
Minimum	1
Maksimum	4 000
Suma	42 179
N	171

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 34. Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem
– grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	N	%
Przedszkolaki	41	23,8
Uczniowie szkół podstawowych	135	78,5
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	152	88,4
Studenci	35	20,3
Seniorzy	7	4,1
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	4	2,3
Ogółem	172	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.5. Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp.

Zajęcia prowadzone przez przedstawiciela sądu w innych placówkach (głównie edukacyjnych) były prowadzone najczęściej dwa–trzy razy w roku (40% – zob. tabela 35) lub raz w roku.

Obejmowały przeciętnie 221 osób w analizowanym okresie (zob. tabela 36) i były skierowane głównie do uczniów szkół ponadpodstawowych i podstawowych (zob. tabela 37).

Tabela 35. Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp. – częstość

Częstość	N	%
Co najmniej raz w miesiącu	10	6,7
Co najmniej raz na kwartał	25	16,8
Dwa–trzy razy w roku	60	40,3
Raz w roku	41	27,5
Rzadziej niż raz w roku	13	8,7
Ogółem	149	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 36. Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp. – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	221,1
Mediana	60
Odchylenie standardowe	760,0
Minimum	1
Maksimum	8 270
Suma	28 525
N	129

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 37. Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp. – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	N	%
Przedszkolaki	21	14,1
Uczniowie szkół podstawowych	92	61,7
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	107	71,8
Studenci	12	8,1
Seniorzy	11	7,4
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	12	8,1
Ogółem	149	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.6. Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej)

Dni otwarte są organizowane rzadko – najczęściej jedynie raz w roku (w tych nielicznych sądach, w których w ogóle są organizowane – zob. tabela 38). Skierowane są jednak do całkiem dużej grupy odbiorców – przeciętnie ok. 444 osób (zob. tabela 39). Poza występującymi najczęściej we wszystkich inicjatywach uczniami biorą w nich udział także osoby dorosłe oraz studenci (por. tabela 40).

Tabela 38. Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej) – częstość

Częstość	N	%
Co najmniej raz w miesiącu	0	0,0
Co najmniej raz na kwartał	1	2,2
Dwa–trzy razy w roku	8	17,8
Raz w roku	33	73,3
Rzadziej niż raz w roku	3	6,7
Ogółem	45	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 39. Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej) – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	444,6
Mediana	80
Odchylenie standardowe	912,7
Minimum	1
Maksimum	5 000
Suma	18 674
N	42

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 40. Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej) – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	N	%
Przedszkolaki	9	20,0
Uczniowie szkół podstawowych	24	53,3

cd. tabeli 40

Grupa odbiorców	N	%
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	32	71,1
Studenci	13	28,9
Seniorzy	10	22,2
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	16	35,6
Ogółem	45	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.7. Symulacje mediacji

Symulacje mediacji to także inicjatywy rzadko prowadzone w sądach – najczęściej raz w roku lub dwa–trzy razy w roku (por. tabela 41). Przeciętnie brało w nich jednak udział 279 osób (por. tabela 42), będących głównie uczniami szkół średnich (por. tabela 43).

Tabela 41. Symulacje mediacji – częstość

Częstość	N	%
Co najmniej raz w miesiącu	3	7,7
Co najmniej raz na kwartał	5	12,8
Dwa–trzy razy w roku	12	30,8
Raz w roku	14	35,9
Rzadziej niż raz w roku	5	12,8
Ogółem	39	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 42. Symulacje mediacji – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	279,2
Mediana	60
Odchylenie standardowe	671,4
Minimum	1
Maksimum	3 000
Suma	10 888
N	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 43. Symulacje mediacji – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	N	%
Przedшкоlaki	2	5,1
Uczniowie szkół podstawowych	20	51,3
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	35	89,7
Studenci	10	25,6
Seniorzy	2	5,1
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	0	0,0
Ogółem	39	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

3.8. Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.)

Najrzadziej realizowaną formą edukacji prawnej w sądach były wizyty zorganizowanych grup w placówkach innych niż sąd. Małe liczebności odpowiedzi w tej kategorii nie pozwalają jednak na wyciągnięcie dalej idących wniosków co do ich szczegółowego obrazu (por. tabele 44–46).

Tabela 44. Wizyty grup zorganizowanych w innych jednostkach (areszt śledczy itp.) – częstość

Częstość	N	%
Co najmniej raz w miesiącu	0	0,0
Co najmniej raz na kwartał	3	23,1
Dwa–trzy razy w roku	5	38,5
Raz w roku	3	23,1
Rzadziej niż raz w roku	2	15,4
Ogółem	13	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 45. Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.) – liczba uczestników

Miara statystyczna	Wartość
Średnia	85,5
Mediana	50
Odchylenie standardowe	103,6
Minimum	1

cd. tabeli 45

Miara statystyczna	Wartość
Maksimum	300
Suma	1282
<i>N</i>	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Tabela 46. Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.) – grupy odbiorców*

Grupa odbiorców	<i>N</i>	%
Przedszkolaki	1	7,7
Uczniowie szkół podstawowych	4	30,8
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	5	38,5
Studenci	2	15,4
Seniorzy	3	23,1
Osoby dorosłe (inne niż studenci i seniorzy)	3	23,1
Ogółem	13	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać więcej niż jedną kategorię.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

4. Formy edukacji prawnej preferowane przez prezesów sądów

Kolejność inicjatyw edukacji prawnej postrzeganych przez prezesów sądów jako najlepsze była prawie taka sama jak kolejność inicjatyw rzeczywiście realizowanych (por. tabela 19 i tabela 47). Uwagę zwraca jedynie dużo niższa pozycja zwykłego zwiedzania sądu, które zostało ocenione jako inicjatywa mało efektywna. Dziwić mogą także niskie noty wystawione symulacjom mediacji – wydaje się więc, że mediacja nie jest wysoko ceniona przez sędziów, bo ani nie jest często podejmowana w rozpatrywanych przez sądy sprawach⁹, ani nie jest realizowana w działaniach edukacyjnych, ani prezesi sądów nie wyrażają szczególnej motywacji do jej promowania.

Tabela 47. Które z tych inicjatyw są, według Pani/Pana, najlepszym sposobem edukacji prawnej?*

Najlepszy sposób edukacji prawnej	N	%
Udział zorganizowanych grup w rozprawach sądowych	254	67,4
Symulacje rozpraw	182	48,3
Zajęcia w sądzie na tematy związane z prawem	179	47,5
Wizyty przedstawiciela sądu (np. sędziego, koordynatora ds. edukacji prawnej) w innych jednostkach, typu szkoły, świetlice, domy seniora itp.	118	31,3
Zwiedzanie sądu	93	24,7
Dzień otwarty w sądzie (np. z okazji Nocy Muzeów, święta państwowego, Dnia Edukacji Prawnej)	30	8,0
Symulacje mediacji	20	5,3
Wizyty zorganizowanych grup w innych jednostkach (areszt śledczy itp.)	9	2,4
Ogółem	377	×

* Odpowiedzi nie sumują się do 100% – można było wskazać do trzech kategorii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

⁹ Zob. np. J. Włodarczyk-Madejska, *Postępowanie mediacyjne w świetle danych statystycznych*, [w:] *Mediacja w postępowaniu sądowym. Wyniki badań aktowych i analiz statystycznych*, red. J. Włodarczyk-Madejska, Warszawa 2022, s. 147–192.

Wśród podmiotów, z którymi sądy współpracują w ramach edukacji prawnej, poza wielokrotnie wymienianymi wyżej szkołami ponadpodstawowymi i podstawowymi, do których głównie kierowana jest ta oferta edukacyjna (odpowiednio 73% i 65% wskazań – zob. tabela 48), pojawiają się jeszcze tacy jej odbiorcy, jak przedszkola i uczelnie wyższe. Ponadto sądy miałyby współpracować w tym zakresie z Policją, korporacjami zawodów prawniczych, prokuraturą, innymi sądami i samorządami – choć trzeba podkreślić, że generalnie rzadko.

Tabela 48. Z jakimi podmiotami sąd współpracuje w ramach inicjatyw z zakresu edukacji prawnej?

Podmiot	N	%
Szkoły ponadpodstawowe	274	72,7
Szkoły podstawowe	243	64,5
Przedszkola	97	25,7
Uczelnie wyższe	78	20,7
Policja	47	12,5
Przedstawiciele zawodów prawniczych (np. korporacje radcowskie, adwokackie, notarialne, komornicze itd.)	44	11,7
Prokuratura	33	8,8
Inne sądy	28	7,4
Jednostki samorządu terytorialnego	25	6,6
Organizacje pozarządowe	14	3,7
Uniwersytety trzeciego wieku	11	2,9
Zakłady poprawcze / okręgowe ośrodki wychowawcze / schroniska dla nieletnich	7	1,9
Areszty śledcze	6	1,6
Zakłady karne	5	1,3
Kuratoria oświaty	5	1,3
Dzienne domy opieki (domy seniora)	1	0,3
Sąd nie współpracuje z zewnętrznymi podmiotami w zakresie edukacji prawnej	35	9,3
Ogółem	377	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

Pośród innych podmiotów współpracujących w ramach edukacji prawnej pojawiały się w pojedynczych przypadkach inne grupy zawodowe wymiaru sprawiedliwości – mediatory i biegli, a także lokalne media i biblioteki publiczne. Z kolei odnośnie do innych form podejmowanej edukacji prawnej wymieniane były takie inicjatywy, jak praktyki studenckie w sądzie, przygotowywane informatory sądów, organizowane konferencje, debaty oksfordzkie, działania z zakresu odpowiedzialności społecznej wymiaru sprawiedliwości, których celem jest budowanie pozytywnego wizerunku sądu i wymiaru sprawiedliwości, oraz warsztaty edukacyjne i zajęcia *on-line*.

5. Najlepsze praktyki

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w ankiecie skierowanej do prezesów sądów było wskazanie najlepszych praktyk w badanym sądzie, które mogłyby zainspirować także inne sądy. Było to pytanie otwarte, a odpowiedzi zostały pogrupowane w 29 kategorii (por. tabela 49). Badani prezesi sądów najczęściej podawali, że szczególnie warte promocji są wypracowane w ich sądach formuły spotkań z uczniami. W ramach tych spotkań uczestnikom przekazywana jest podstawowa wiedza o prawie, funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości i rozstrzyganiu sporów. Prawie równie ważne okazały się praktyki organizowania symulacji rozpraw oraz udziału w rzeczywistych rozprawach jako publiczność, połączone z omówieniem sprawy przez sędziego. Ponadto 30 prezesów wskazywało na interesujące aspekty zwiedzania budynku sądu, szczególnie sal rozpraw, pokojów bezpiecznych przesłuchań dla dzieci i izb dla osób zatrzymanych. W pojedynczych przypadkach wymieniali oni różne aktywności związane z promowaniem mediacji, spotkania edukacyjne w szkołach prowadzone przez kuratorów sądowych, organizowanie konkursów dla dzieci i młodzieży, udział w Nocy Muzeów, dniach otwartych sądu, Dniach Wymiaru Sprawiedliwości czy Tygodniach Edukacji Prawnej.

Tabela 49. Jakie są najlepsze praktyki w zakresie edukacji prawnej w sądzie, w którym pełni Pani/Pan funkcję Prezesa, które mogą stanowić inspirację dla innych sądów?

Najlepsze praktyki	N	%
Spotkania z młodzieżą dot. problematyki prawnej	71	24,6
Symulacja rozprawy z wprowadzeniem koordynatora	69	23,9
Udział młodzieży w rozprawach sądowych połączony z jej omówieniem	66	22,8
Zwiedzanie sądu	30	10,4
Promowanie mediacji (udział w Dniu Mediacji, dyżury dot. mediacji)	9	3,1
Spotkania kuratorów z młodzieżą w szkole	7	2,4
Organizowanie konkursów dla dzieci i młodzieży	5	1,7
Symulacje mediacji	4	1,4

cd. tabeli 49

Najlepsze praktyki	N	%
Noc Muzeów	3	1,0
Regularny kontakt z dyrektorami i nauczycielami	2	0,7
Współpraca z organami Policji i innych instytucji	2	0,7
Organizacja Pomorskiego Tygodnia Edukacji Prawnej	2	0,7
Dzień otwarty sądu	2	0,7
Dzień Wymiaru Sprawiedliwości	2	0,7
Szkolenia dla nauczycieli	1	0,3
Zajęcia dla młodzieży poświęcone mowie nienawiści	1	0,3
Zapoznanie z pracą sekretarzy sądowych	1	0,3
Konferencje tematyczne	1	0,3
Przygotowanie zanonimizowanych stanów faktycznych i przedstawienie rozwiązań	1	0,3
Program Sędziowie Dzieciom i Młodzieży	1	0,3
Ogólnopolska Olimpiada Wiedzy o Prawie, organizowana w porozumieniu z dyrektorami szkół średnich	1	0,3
Klinika Prawa na uczelni wyższej	1	0,3
Zajęcia z edukacji prawnej dla Uniwersytetu Trzeciego Wieku	1	0,3
Prezentacje dla dzieci	1	0,3
Sądowy Uniwersytet dla Szkół i mediacje rówieśnicze	1	0,3
Wymiana doświadczeń i praktyk z prawnikami i organizacjami pozarządowymi	1	0,3
Wywiady na temat edukacji prawnej dla środków masowego przekazu	1	0,3
Udział w wymianie międzynarodowej młodzieży z udziałem sędziów polskich i niemieckich	1	0,3
Praktyki studenckie	1	0,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

6. Możliwości wsparcia przez Ministerstwo Sprawiedliwości

Ostatnie z analizowanych w tym raporcie pytań dotyczyło propozycji form możliwego wsparcia edukacji prawnej w sądach przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Rozbudowane odpowiedzi na to otwarte pytanie zostały pogrupowane w 28 kategorii (por. tabela 50). Najczęściej powtarzały się sugestie co do opracowania i dostarczania do sądów różnorodnych materiałów informacyjnych dla dzieci i młodzieży oraz innych uczestników inicjatyw edukacyjnych. Wskazywano tu na materiały w formie informatorów, podręczników, filmów i programów komputerowych. Stosunkowo często pojawiały się głosy za centralnym, ogólnopolskim zorganizowaniem inicjatyw edukacji prawnej – zarówno w formie bazy prowadzących zajęcia edukacyjne w całej Polsce, organizacji lekcji zdalnych, jak i centralnych obchodów Dnia lub Tygodnia Edukacji Prawnej. Stosunkowo często prezesi sądów zgłaszali również potrzebę finansowego wsparcia sądów w realizacji edukacji prawnej, w tym szczególnie w formie przydzielenia dodatkowych etatów dla koordynatorów edukacji prawnej lub zmniejszenia obciążenia codzienną pracą w sądzie osobom w nią zaangażowanym. Wśród innych propozycji pojawiały się też: prowadzenie ogólnopolskich akcji promujących edukację prawną i same sądy; opracowanie wzorcowych scenariuszy lekcji z zakresu edukacji prawnej oraz symulacji rozpraw; pogłębienie współpracy z resortem edukacji, także w zakresie wprowadzenia do szkół nowego przedmiotu dot. edukacji prawnej; organizowanie regularnych szkoleń dla sędziów i innych pracowników sądów prowadzących edukację prawną.

Prezesi podkreślali stosunkowo często istotną rolę współpracy między resortem sprawiedliwości a resortem edukacji w zakresie edukacji prawnej. Współpraca ta mogłaby polegać na propagowaniu edukacji prawnej i edukacji obywatelskiej wśród młodzieży, np. mediacji rówieśniczej, czy zagrożeń w życiu realnym i w internecie, ale także rozważeniu możliwości prowadzenia zajęć w szkole z elementów prawa przez sędziów oraz na wprowadzeniu w programie nauczania dla szkół ponadpodstawowych podstaw prawa konstytucyjnego, cywilnego i karnego.

Sygnalizowane również były istotne, konkretne rozwiązania mogące ułatwić prowadzenie edukacji prawnej w sądach, takie jak wyłączenie przedstawicieli zawodów prawniczych mających prowadzić zajęcia z uczniami z obowiązku przedkładania zaświadczeń o niekaralności, stworzenie informatycznego systemu do zgłaszania przez szkoły chęci wzięcia udziału w lekcjach edukacji prawnej czy rozprawach sądowych, który ułatwiłby koordynację takich działań i np. dostosowanie oferty do liczby uczestników.

Tabela 50. W jaki sposób Ministerstwo Sprawiedliwości mogłoby wspierać edukację prawną w sądach?

Forma wsparcia	N	%
Opracowanie przez MS materiałów informacyjnych, broszur, opracowań edukacyjnych dla dzieci i młodzieży, informatorów, filmów, aplikacji na telefony/komputery	146	27,2
Organizacja edukacji prawnej na poziomie krajowym, wykładów dla uczniów, Tygodnia Edukacji Prawnej, dni otwartych w sądach. Kierowanie specjalistów do konkretnych sądów	63	11,8
Dodatkowy etat, przydzielenie zasobu kadrowego na koordynację działań	50	9,3
Zmniejszenie pensum dla sędziów koordynatorów ds. edukacji prawnej lub przyznanie dodatku dla kuratora/urzędnika	37	6,9
Akcje promocyjne w mediach, internecie, szkołach. „Reklamowanie” sądów, pracy sędziego i edukacji prawnej	37	6,9
Środki finansowe na zakup materiałów edukacyjnych, publikacji organizacji pozarządowych, nagrody dla uczestników	32	6,0
Opracowanie wzorcowych zajęć edukacyjnych, np. symulacji rozpraw, ramowego programu działań edukacyjnych, katalogu dobrych praktyk	31	5,8
Współpraca z MEN ws. edukacji prawnej przez sędziów	27	5,0
Systemowe uregulowanie i powołanie w strukturach sądów koordynatorów ds. edukacji prawnej	26	4,9
Przekazanie materiałów promocyjnych do rozdawania uczestnikom zajęć – opracowań, długopisów, notesów itp.	23	4,3
Organizacja regularnych szkoleń dla sędziów i innych pracowników sądów pełniących funkcje przy edukacji prawnej	22	4,1
Mobilizacja sędziów do udziału w przedsięwzięciach	5	0,9
Wprowadzenie do programu nauczania w szkołach średnich (choć przez 1 rok) przedmiotu o nazwie „Podstawy prawa w praktyce”	5	0,9
Organizacja spotkań w celu wymiany doświadczeń koordynatorów ze wszystkich sądów, w szczególności rejonowych	4	0,7
Poprawa współpracy pomiędzy instytucjami w szeroko pojętym systemie wymiaru sprawiedliwości – możliwość spotykania się w różnych jednostkach (zakładach karnych, schroniskach dla nieletnich, MOW-ach, Policji itd.)	4	0,7
Powołanie spośród sędziów w stanie spoczynku osób stale zajmujących się edukacją prawną	4	0,7
Zapewnienie warunków lokalowych na te przedsięwzięcia	3	0,6
Kroki zmierzające do wyłączenia sędziów, adwokatów, radców, kuratorów, urzędników sądowych z obowiązku przedkładania zaświadczeń o niekaralności dla szkół, z których uczniami mają prowadzić edukację prawną (obowiązek wprowadzony tzw. ustawą Kamilkową)	3	0,6
Obejmowanie patronatem inicjatyw poszczególnych sądów	2	0,4
Utworzenie Centrów Edukacji Prawnej	2	0,4
Nie dotyczy – sądy nie są powołane do prowadzenia edukacji prawnej	2	0,4
Stworzenie platformy do zajęć edukacyjnych on-line	2	0,4
Przygotowanie projektu i zlecenie wykonania pluszowego misia w todzie sędziowskiej – upominku dla dzieci zwiedzających sądy i biorących udział w zajęciach edukacyjnych	1	0,2

cd. tabeli 50

Forma wsparcia	N	%
Umożliwienie sędziom utworzenia profili na portalach społecznościowych, np. Facebook	1	0,2
Nic – dodatkowe wytyczne i działania tylko utrudniają edukację	1	0,2
Usprawnienie wymiaru sprawiedliwości, połączone z odpowiednią komunikacją społeczną. Przy źle działającym sądownictwie nawet najciekawsze akcje edukacyjne będą bezskuteczne	1	0,2
Stworzenie systemu komputerowego pozwalającego na zgłaszanie się szkół do konkretnych zajęć ustalonych przez koordynatora	1	0,2
Organizowanie spotkań z wybitnymi prawnikami	1	0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania „Edukacja prawna w sądach – ankieta skierowana do prezesów sądów powszechnych” (Ministerstwo Sprawiedliwości 2024).

7. Komentarze praktyków

7.1. Sędzia Anna Maria Wesołowska

Anna Maria Wesołowska

Edukatorka, sędzia Sądu Okręgowego
w Łodzi w stanie spoczynku

Nazywam się Anna Maria Wesołowska. Jestem sędzią Sądu Okręgowego w Łodzi w stanie spoczynku. W czasie aplikacji byłam kuratorem społecznym, co pomogło mi spojrzeć na zawód sędziego z właściwej perspektywy. Nasza praca ma sens, jeżeli służy ludziom. Ostatecznym celem wymiaru sprawiedliwości jest przecież człowiek. Wymiar sprawiedliwości jest z kolei silny zaufaniem społecznym, a jego zbudowanie wymaga wyrwania się ze „szklanej wieży” i zbliżenia się do ludzi.

Edukacja prawna dla młodzieży

W 2000 roku, nie godząc się ze wzrastającą gwałtownie przestępczością nieletnich, zajęłam się edukacją prawną młodzieży. Wprowadziłam, funkcjonujące do dzisiaj, tak zwane lekcje wychowawcze w sądzie. Kilkanaście tysięcy łódzkiej młodzieży uczestniczyło w moich rozprawach w ramach działań profilaktycznych.

Program edukacyjno-profilaktyczny dla całego społeczeństwa

W tym samym czasie zaczęłam prowadzić w Polsce mój autorski program edukacyjny. Początkowo był skierowany do młodzieży, obecnie - do całego społeczeństwa. Program składa się z kilku elementów – są to:

1. Spotkania z dziećmi - w ramach bezpiecznego przygotowania do życia i współczesnych zagrożeń np. złego dotyku.
2. Spotkania z młodzieżą - rozmawiamy o zasadach odpowiedzialności, ale również o podstawach demokracji, znaczeniu Konstytucji dla każdego obywatela.
3. Spotkania ze studentami wydziałów prawa, psychologii, pedagogiki - rozmawiamy o etyce.
4. Szkolenia dla służb wchodzących w skład zespołów interdyscyplinarnych do spraw przeciwdziałania przemocy domowej.
5. Spotkania z rodzicami i społecznością lokalną - rozmawiamy o roli rodziny w życiu dziecka, obowiązkach rodziców, konieczności współpracy ze szkołą.
6. Zakładanie w placówkach oświatowych tak zwanych „kącików prawnych”, które oddolnie wprowadzają edukację prawną wśród społeczności lokalnej. Przy każdym kąciku prawnym umieszczamy Skrzynkę Korczakowską. Dzieci i młodzież mogą wrzucać do niej anonimowo prośby, pytania, problemy.
7. Symulacje rozpraw sądowych i symulacje mediacji.

Środowisko prawnicze bliżej ludzi

Przeszkoliłam miliony polskiej młodzieży, ale potrzeby są nadal ogromne. Mając świadomość wyjątkowości zawodu sędziego, długo sami zamykaliśmy się w „szklanej wieży”, brakowało dialogu ze społeczeństwem. Dzisiaj widać, że był to duży błąd. Wiedza, jaką sędzia uzyskuje na kolejnych rozprawach, nie powinna zamykać się w aktach sądowych, powinna służyć społeczeństwu.

Dlatego cieszy, że w pracę u podstaw zaangażowało się całe środowisko prawnicze. W terenie widać, że inicjatywy Ministerstwa Sprawiedliwości i Iustitii przynoszą wymierne efekty, zmienia się nastawienie do wymiaru sprawiedliwości. Młodzież z entuzjazmem przyjmuje każdy edukacyjny kontakt z prawdziwym prawnikiem.

Zaangażowanie rodziców i współpraca – klucze do sukcesu

Dzisiaj najważniejszym wyzwaniem jest edukacja rodziców, którzy niechętnie korzystają z propozycji działań uświadamiających i profilaktycznych. Symulacje rozpraw sądowych są

dobrym sposobem na zaangażowanie rodziców do współpracy. Do teatru dziecięcego chętnie przychodzą. To jest okazja do „miękkiej” edukacji.

W wielu miejscach organizowane są spotkania sędziów rodzinnych z całym zespołem interdyscyplinarnym, dzięki czemu wypracowano dobre standardy współpracy.

Edukacja prawna to fundament społeczeństwa obywatelskiego

Żeby edukacja prawna nabrała tempa, potrzebna jest nam wiara, że ma ona sens. Tylko świadomy obywatel jest w stanie budować społeczeństwo obywatelskie. Bez takiego społeczeństwa nie ma państwa prawa. Jednocześnie nie ma społeczeństwa obywatelskiego bez wspólnej odpowiedzialności za wspólny los. Tego musimy się nauczyć. My, prawnicy, podejmujemy to wyzwanie, żeby nie zaprzepaścić tego, co udało się już osiągnąć.

7.2. Sąd Rejonowy w Szamotułach

– SSR Łukasz Słomczyński, SSR Kajetan Kosterkiewicz

SSR Łukasz Słomczyński
Prezes Sądu Rejonowego
w Szamotułach

SSR Kajetan Kosterkiewicz
Koordynator Edukacji Prawnej
Sądu Rejonowego w Szamotułach

Edukacja prawna – szczególnie młodych pokoleń – pozwala kształtować postawy oparte na sprawiedliwym i godnym traktowaniu innych osób oraz na oczekiwaniu tego samego w stosunku do siebie. Kształtowanie świadomości prawnej prowadzi do niezwykłego efektu – pozwala rozwiązywać problemy prawne zgodnie ze standardami przyjętymi w demokra-

tycznym społeczeństwie. Te spostrzeżenia pozwoliły Sądowi Rejonowemu w Szamotułach skupić wokół nauczania prawa wiele osób i instytucji.

Praktyczna wartość edukacji prawnej

Przy dzieleniu się wiedzą prawną powinniśmy przede wszystkim pamiętać o celu, który jest wspólny edukatorom i edukowanym: nabyciu konkretnych umiejętności, które będą rzeczywiście przydatne w niedługim czasie, najlepiej już dzisiaj. W ten sposób zdobywa się uwagę słuchacza, który przecież chce nabyć umiejętności, które może wykorzystać w życiu codziennym.

Tworzenie zajęć o tematyce potrzebnej tu i teraz danej grupie odbiorców, wsłuchiwanie się w potrzeby innych, rozmawianie z nimi, dostrzeganie problemów prawnych, których nie potrafią rozwiązać lub z rozwiązaniem których mają trudności - te właśnie elementy są podstawą edukacji prawnej prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Szamotułach. Dzięki nim wpisała się ona na stałe w codzienność lokalnej społeczności i pozwala skupić co roku tysiące osób wokół nauki o prawie.

Siedem filarów edukacji prawnej w Szamotułach

Sąd Rejonowy w Szamotułach stworzył 7 filarów stałych działań, które wpisały się w życie szkół oraz instytucji i są co roku wyczekiwane:

1. zajęcia w szkołach o stałej oraz ustalanej na bieżąco tematyce potrzebnej uczniom i jednostkom oświatowym (*prawo tu i teraz*);
2. zajęcia on-line, szczególnie dla najmniejszych szkół, do których nie można dotrzeć z osobistą prelekcją (*nikogo nie pomijać*);
3. uczestnictwo młodzieży w rozprawach sądowych (*pokazywać żywe prawo*);
4. wizyty dzieci przedszkolnych i z najmłodszych klas szkół podstawowych polegające na oprowadzaniu po sądzie (*sądy wspólnie z dziećmi*);
5. coroczna konferencja dla nauczycieli, pedagogów, psychologów, dyrekcji szkół dotycząca współpracy szkoły z sądem rodzinnym i nieletnich na rzecz bezpieczeństwa dzieci i młodzieży (*wspieranie instytucji*);
6. coroczne warsztaty i konferencje dla osób i instytucji skupionych wokół zespołów interdyscyplinarnych oraz dla osób dotkniętych przemocą o tematyce związanej z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy domowej i procedurą „Niebieskiej karty” (*wspieranie instytucji i społeczności*);
7. liczne prelekcje i spotkania podczas wydarzeń organizowanych przez szkoły oraz instytucje publiczne (*dzielenie się wiedzą w obszarze pozasądowym*).

Współpraca na rzecz edukacji prawnej

Niezwykle wartościowe jest, by prelekcje organizowane w szkołach prowadzone były przez osoby z różnych grup zawodowych skupionych wokół wymiaru sprawiedliwości: sędziów, asesorów, referendarzy, asystentów sędziego, komorników, mediatorów, adwokatów, radców prawnych, notariuszy. Zachęcenie tych osób do dzielenia się wiedzą i własnymi doświadczeniami w ramach edukacji prawnej koordynowanej przez sąd jest kluczem do rozwoju projektu i wyskalowania go w odpowiednim kierunku. Zawsze dbamy, by na koniec roku wręczyć prelegentom pisemne podziękowanie za ich ogromne zaangażowanie w rozwój wiedzy prawnej młodych ludzi.

Podsumowanie

Jak już wskazywano, niniejszy raport stanowi omówienie inicjatyw edukacyjnych prowadzonych przez sądy powszechne w Polsce, ich form, skuteczności oraz wyzwań, z którymi mierzą się jednostki sądownictwa przy realizacji edukacji prawnej. Badanie przeprowadzone na przełomie sierpnia i września 2024 r. przez Ministerstwo Sprawiedliwości objęło wszystkich prezesów sądów powszechnych i dostarczyło kompleksowego obrazu aktualnej sytuacji. Raport podkreśla istotną rolę sądów w podnoszeniu świadomości prawnej społeczeństwa, wskazując na konieczność wsparcia organizacyjnego i finansowego dla dalszego rozwoju tego typu inicjatyw.

Aż 89% sądów angażuje się w edukację prawną skierowaną głównie do uczniów szkół ponadpodstawowych i podstawowych. Działania te są najczęściej podejmowane w sądach rejonowych i okręgowych, rzadziej w apelacyjnych. Najczęściej realizowane formy edukacji prawnej w sądach to organizacja zwiedzania sądów, symulacji rozpraw i udział grup w rzeczywistych rozprawach. Najmniej popularne są symulacje mediacji, dni otwarte czy wizyty grup w innych instytucjach (np. aresztach śledczych).

W sądach, które nie realizują działań edukacyjnych, głównymi przyczynami są brak zasobów, odpowiednich osób do koordynacji oraz ograniczenia lokalowe, a także niski poziom zainteresowania ze strony uczestników lub samego sądu. Jedynie 19% sądów wyznaczyło koordynatorów ds. edukacji prawnej, głównie sędziów. Większość z nich pełni również inne funkcje, co ogranicza ich zaangażowanie w działania edukacyjne.

Od początku 2023 r. do września 2024 r. sądy przeprowadziły inicjatywy edukacyjne dla 106 tys. osób. Należy jednak wskazać, że liczby uczestników znacznie różnią się między poszczególnymi jednostkami.

Badani prezesi sądów szczególnie doceniają takie z realizowanych działań, jak udział grup w prawdziwych rozprawach jako publiczność, symulacje rozpraw, praktyczne lekcje prawa w sądach i w szkołach, spotkania z sędziami i zwiedzanie sądów połączone z edukacyjnym omówieniem.

Rekomendacje:

- **Wsparcie systemowe** – Ministerstwo Sprawiedliwości powinno opracować i udostępnić wzorcowe materiały edukacyjne oraz zorganizować centralne inicjatywy, takie jak Ogólnopolski Tydzień Edukacji Prawnej. Szczególne wsparcie warto skierować do najmniejszych sądów i sądów zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach, gdzie obecnie rzadziej realizuje się inicjatywy edukacyjne.
- **Zasoby i kadry** – Zaleca się finansowanie dodatkowych etatów dla koordynatorów edukacji prawnej oraz zmniejszenie obciążenia pracą osób zaangażowanych w sędzię w tę działalność. Interesującą propozycją jest włączenie w działania edukacyjne sądów sędziów w stanie spoczynku.
- **Budowanie świadomości** – Należy zwiększyć współpracę z mediami, szkołami i samorządami, by propagować edukację prawną i zwiększać jej dostępność.
- **Promocja dobrych praktyk** – Warto upowszechniać najbardziej efektywne formy działań, takie jak symulacje rozpraw czy lekcje z zakresu prawa w szkołach.

Bibliografia

- Dudak A., *Istota i znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu społeczeństwa otwartego*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2.
- Dziewulak D., *Edukacja prawna w szkolnictwie podstawowym i średnim w Polsce, wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Serbii i Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 4(68).
- Jadach K., *Pedagogika prawa w polskiej szkole*, „Studia Edukacyjne” 2015, nr 34.
- Kowalczyk J., *Pozaszkolna edukacja prawna dorosłych a komunikacja między urzędem a obywatelem*, „Studia Edukacyjne” 2020, nr 59.
- Lewandowska-Pierzynka I., *Edukacja prawna jako działanie profilaktyczne*, „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2023, nr 8(24).
- Malinowska S., *Wybrane aspekty kreowania świadomości prawnej w społeczeństwie informacyjnym*, „Problemy Profesjologii” 2016, nr 2.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, *Czym jest edukacja prawna?*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/edukacja-prawna2> (dostęp: 14 stycznia 2025 r.).
- Nieborak T., *Czy edukacja prawna jest nadal potrzebna? Refleksje na 100-lecie „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2021, nr 2.
- Włodarczyk-Madejska J., *Postępowanie mediacyjne w świetle danych statystycznych*, [w:] *Mediacja w postępowaniu sądowym. Wyniki badań aktowych i analiz statystycznych*, red. J. Włodarczyk-Madejska, Warszawa 2022.
- Woźniakowska-Fajst D., Stec M., Śliwa J., *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, https://www.inpris.pl/fileadmin/user_upload/documents/Obywatel_i_Prawo/Raport_Edukacja_prawna_obywateli.pdf (dostęp: 14 stycznia 2025 r.).